

ЛІКВІДАЦІЯ ПЕДОЛОГІЇ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

ідентифікація студента у дидактичній взаємодії, розвиток партнерських якостей, уміння взаємодіяти в команді однодумців

Загальна схема “створення-проекування-впровадження-використання” (“Conceive – Design – Implement – Operate”) реалізується завдяки сполученню конструктивів площини дидактичної інтенсифікації.

Отже, можна дійти **висновків** про те, що площина дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів не є утворенням сталим, її конструкти та сегменти цілком підлягають формотворчим впливам та, відповідно, моделюванню.

1. Вітвицька С.С. *Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання* / Світлана Сергіївна Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 384 с.
2. Данилова В.И. *Дидактическое структурирование*

процесса обучения студентов в педагогическом вузе / Вера Ильинична Данилова. – Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Пермь: ПГПУ, 2003. – 204 с.

3. Зимняя И.А. *Педагогическая психология: учеб. пособие / Ирина Алексеевна Зимняя. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 480 с.*

4. Каленюк И.С. *Развитие высшего образования и экономика знаний / И.С. Каленюк, О.В. Куклин. – М.: Новое знание, 2014. – 383 с.*

5. *Новые педагогические и информационные технологии в образовании / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Логос, 1999. – 256 с.*

6. *Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Під заг. ред. З.Н. Курьянд. – К.: Знання, 3-тє вид. – 495 с.*

7. *Подольяк Л.Г. Психологія вищої школи: підручник / Л.Г. Подольяк, В.І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.*

8. Чайка В.М. *Основи дидактики: тексти лекцій та завдання для самоконтролю: навч. посіб. / Володимир Мирославович Чайка. – Тернопіль: Астон, 2002. – 244 с.*

Стаття надійшла до редакції 11.11.2015

УДК 159.922.7

Тамара Янченко, кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ЛІКВІДАЦІЯ ПЕДОЛОГІЇ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У статті висвітлюються причини та негативні наслідки ліквідації педології (науки про дитину) в радянській Україні у 30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: педологія, науковий розвиток, умови розвитку суспільства, освітньо-виховна система, педагогіка.

Літ. 12.

Тамара Янченко, кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Інституту педагогіки НАПН України, г. Киев

ЛИКВИДАЦИЯ ПЕДОЛОГИИ В УКРАИНЕ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

В статье рассматриваются причины и отрицательные последствия ликвидации педологии (науке о ребенке) в советской Украине в 30-е годы ХХ в.

Ключевые слова: педология, научное развитие, условия развития общества, образовательно-воспитательная система, педагогика.

Tamara Yanchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
Institute of Pedagogic of NAPS of Ukraine

THE ELIMINATION OF PEDOLOGY IN UKRAINE: REASONS AND CONSEQUENCES

The article highlights the reasons and negative effects of elimination of pedology (the science about child) in soviet Ukraine in the 30-th of the twentieth century.

Keywords: pedology, scientific development, conditions for the development of society, the educational system, pedagogy.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві утверджується парадигма освіти, що ґрунтується на засадах дитиноцентризму, розуміння неповторності та самобутності дитини, її права на розвиток і реалізацію власних інтересів.

Втілення у життя таких ідей неможливе без вивчення їхньої генези, глибокого осмислення позитивного досвіду, набутого педагогічною наукою і практикою, зокрема, впродовж 20-х років ХХ ст., коли провідне місце у системі дитинознавчих наук посідала педологія.

Педологія, наука про дитину, виникла у США у кінці XIX ст. У Радянському Союзі, до складу якого, як відомо, входила й Україна, у 20-ті роки XX ст. вона стала головною науковою галуззю, на досягнення якої орієнтувалися педагогічна теорія та практика шкільництва. Сутність педології полягала у всебічному, комплексному дослідженні особистості дитини і побудові на основі результатів цих досліджень навчально-виховного процесу в закладах освіти.

Різноманітні проблеми розвитку педології як провідної течії педагогічної науки у 20-ті рр. XX ст. ґрунтовно висвітлені у працях О. Сухомлинської. Вивченню окремих теоретичних і практичних аспектів вітчизняної педології присвячені дослідження Н. Дічек, Л. Дуднік, Л. Ковальчук, Ю. Литвиної та інших. Цих питань торкаються і праці російських науковців Є. Балашова, В. Баранова, А. Родіна, А. Петровського, Ф. Фрадкіна та інших.

Мета пропонованої статті полягає у висвітленні зовнішніх (соціально-політичних) і внутрішніх (наукових) причин знищення педології, а також його негативних наслідків для педагогічної науки та практики шкільництва.

Виклад основних результатів дослідження. Радянське суспільство початку 30-х років XX ст. характеризувалося новими, порівняно з попереднім періодом, соціально-економічними та політичними реаліями. Фактично відбувалася остаточна деформація суспільних підвалин, яка призвела до того, що класові цінності підносилися над загальнолюдськими, особистість людини втратила будь-яку суспільну вагу, ідеологія марксизму-ленізму доповнилася ідеями сталінізму і поступово стала канонічною. У таких умовах розвитку українського суспільства у часи сталінізму, який історики [3, 217] ототожнюють з тоталітаризмом, диктатурою і масовими репресіями, педологія як наука про комплексне вивчення дитинства зазнала нищівної критики та повної заборони.

Відмова від ринкової економіки, поширення тоталітаризму та репресій, уніфікація та русифікація культури – такими були зовнішні чинники заборони педології. З цього часу головним критерієм при оцінці науки став принцип партійності, сутність якого фактично полягала у відповідності результатів наукових досліджень основним положенням марксизму-ленізму, інтересам комуністичної партії та соціалістичної держави.

В умовах активізації та інтенсифікації соціалістичного будівництва партійне керівництво чекало від педології швидкого

рішення проблем, пов'язаних з освітою і вихованням дітей. Але це було неможливо без тривалих наукових досліджень, тільки за рахунок поповнення науки про дитину політичною термінологією та положеннями про вирішальний вплив соціального середовища, колективу і колективної діяльності на формування особистості. Педологія об'єктивно не могла виправдати сподівань партії та радянської влади. Тому позиції педології, яка до цього часу була у радянському суспільстві провідною науковою галуззю, похитнулися.

Окрім того, педологія передбачала врахування інтересів і потреб дитини та індивідуалізацію її виховання і навчання. Системі освіти, що почала утверджуватися в СРСР, це було не потрібно. Радянська влада мала свою власну мету у педагогіці, сутність якої полягала у формуванні нової людини і яка ігнорувала запити дитини. Між педагогічними цілями радянської суспільно-політичної системи періоду тоталітаризму та педологією почали формуватися нездоланні протиріччя. Тому в існуючих на початку 30-х років XX ст. соціально-політичних умовах критика педології була неминучою.

Існували і внутрішні чинники заборони педології, сутність яких полягала у переорієнтації її принципів і змісту, зміні об'єкта, предмета і завдань наукових досліджень. Наголосимо, що, з нашої точки зору, вони були вторинними, зумовленими зовнішніми (соціально-політичними) чинниками.

Аналіз історико-педагогічної літератури показав, що питання про причини ліквідації педології є найбільш вивченим порівняно з іншими проблемами розвитку теорії та практики педології. Особливо плідно воно вивчається російськими дослідниками. Так, В. Баранов (1991) вважає, що основною причиною заборони педології є незадовільна робота допоміжних шкіл і класів, а також помилки у їх комплектації, пов'язані з системою обстеження розумового розвитку школярів [2, 109]. Подібні думки висловлює й А. Родін (1998): "Саме за завзятість у виявленні важковиховуваних дітей, активність при відправленні їх у спецшколи педологи були піддані жорсткій критиці з боку партійного керівництва. Виявилось, що у спецшколи переводили переважно дітей робітників і простих службовців, а це в умовах диктатури пролетаріату не могло розцінюватися позитивно" [9, 93]. Зазначимо, що саме такою є й офіційна версія ліквідації педології, викладена у Постанові від 4 липня 1936 р. [7, 3 – 5].

Радянський психолог А. Петровський (1991)

вбачає причину ліквідації педології у боротьбі між педологами й педагогами, що закінчилася перемогою останніх [8, 133]. П. Шварцман та І. Кузнєцова (1994) висловили думку, що Постанова ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р., у першу чергу, була спрямована проти Н. Крупської, яка підтримувала педологію [12, 129]. Зазначимо, що, на наш погляд, якщо усі ці факти й мали місце, то їх можна вважати лише приводом до заборони педології.

Достатньо обґрунтованим є твердження Ф. Фрадкіна (1991) щодо цього питання. Він вважає, що головною причиною оголошення педології “лженаукою” була соціально-політична ситуація у країні [11, 32]. Цієї ж думки дотримується й Є. Балашов (2012). Він зазначає: “Вірогідно, що справжню причину заборони педології слід шукати у повній невідповідності використовуваних педологією методів загальній політико-ідеологічній тенденції 1930-х років” [1, 171].

Найбільш виваженою є точка зору О. Сухомлинської (1996, 2014), оскільки вона розглядає причини знищення педології комплексно і поділяє на “зовнішні та внутрішні рушійні сили перетворення й усунення педології”. До зовнішніх причин або рушійних сил відносяться суспільно-політичні процеси, що відбувалися в СРСР, починаючи з кінця 20-х років, а до внутрішніх – значні зміни, яких зазнала педологія впродовж радянського періоду і які видолостили її зміст і призвели до того, що вона почала розцінюватися як наука без свого об’єкта та предмета дослідження [6, 148 – 150; 10, 13].

Повністю погоджуючись з цим підходом стосовно визначення причин ліквідації педології, додамо, що основна причина її проголошення лженаукою і знищення полягала у тому, що для комуністичної партії та радянської влади об’єктивні дослідження педологів були небезпечними, бо вони наочно демонстрували злиденне життя пролетаріату і селянства у країні, яка будувала соціалізм і перед усім світом позиціонувала себе як держава, що захищає інтереси трудящих і створює умови для їх всебічного розвитку.

Сама педологія була “винна” у тому, що акцентувала увагу на недоліках соціальної дійсності, невлаштованому побуті та низькому інтелекті частини населення СРСР. Концентрація науковців на негативних аспектах виховання і розвитку дітей у сім’ї та школі були розцінені партійним керівництвом не як прагнення до викорінювання цих недоліків, а як небезпека для існування радянської освітньої системи і навіть держави, що були створені і функціонували на

підвалинах ідеології, складовою якої була віра у “щасливе дитинство” та світле комуністичне майбутнє радянських дітей.

Окрім того, однією з причин ліквідації педології стало те, що у 20-ті – першій половині 30-х років, почасти нею займалися люди, які не мали відповідної освіти і керувалися у педологічних дослідженнях здебільшого постулатами комуністичної ідеології, намагаючись вирішити проблеми дитинства з “революційним ентузіазмом”. Це негативно вплинуло на якість педологічних досліджень, значно знизило авторитет педологів і самої педології у середовищі педагогів, дітей, батьків і загалом у суспільстві.

“Кінець” педології став безпосереднім результатом загальновідомої Постанови ЦК ВКП(б) “Про педологічні перекручення в системі Наркомосів” від 4 липня 1936 р. Її зміст умовно можна поділити на чотири частини. Перша (невипадково вона за обсягом найбільша) – присвячена висвітленню причин ліквідації “так званої педології” (саме таке словосполучення найчастіше зустрічається у тексті документу). Автори Постанови наполягали, що основними причинами знищення педології стали здійснення педагогами “обстежень, спрямованих проти невстигаючих школярів або тих, що не вкладаються у рамки шкільного режиму”, створення значної мережі спеціальних шкіл для дефективних і важких дітей, відхід від “корінних і життєвих завдань керівництва школою і розвитку радянської педагогічної науки” [7, 3 – 5].

Друга частина Постанови стосується взаємовідносин між педологією і педагогікою, за яких “широкий, різнобічний досвід численної армії шкільних працівників не розробляється і не узагальнюється, і радянська педагогіка знаходиться на задвірках у Наркомосів, у той час як, представникам нинішньої так званої педології надається широка можливість проповіді шкідливих лженаукових поглядів і проведення масових більш, ніж сумнівних, експериментів над дітьми”. Окрім того, педологію звинуватили й у зв’язку “антинауковою теорією відмирання школи” [7, 5 – 6].

У третій частині стисло перелічуються основні засади радянської педології, а саме “закон фаталістичної обумовленості долі дітей біологічними і соціальними чинниками, впливом спадковості та якогось незмінного середовища”, перенесений у радянську педагогіку з буржуазної педології [7, 6].

Фактично мету постанови викладено у четвертій частині документа. У ній ЦК ВКП(б) ухвалив “відновити у правах педагогіку і

педагогів; ліквідувати ланку педологів у школах і вилучити педологічні підручники; запропонувати Наркомосу РСФРР і Наркомосам інших союзних республік переглянути школи для важковиховуваних дітей і перевести основну масу дітей до нормальних шкіл; ... заборонити викладання педології, як окремої науки, у педагогічних інститутах і технікумах; розкритикувати усі теоретичні книги сучасних педологів, що вийшли до цього часу; бажаючих педологів-практиків перекваліфікувати на педагогів..." [7, 6 – 7].

Подальша доля педологів-науковців склалася більш трагічно. Їхні праці, згідно з партійною постановою, були піддані критиці. У 1937 р. деякі з них були заарештовані та отримали різні покарання. Український педолог і педагог О. Дорошенко, яка також була репресована, у листі до своєї подруги І. Коцюбинської, доньки відомого українського письменника, датованому вже 1957 р. (бо до початку "відлиги" подібні теми навіть не обговорювалися), так небагатослівно описує ці події: "Кожен мав свої плани, але наступив 1937 р. і все пропало" [4, 2].

Згідно з дослідженнями німецького вченого Г. Хілліга та українського історика В. Марочки, репресій (у тому чи іншому вигляді) зазнали більшість співробітників Українського Науководслідного Інституту Педагогіки, які займалися педологією: П. Волобуєв, А. Гендріківська, О. Залужний, О. Попов, І. Соколянський, С. Ананьїн, Н. Панченко, Я. Чепіга та інші науковці. Не всі з них потрапили до таборів, але кожного офіційно визнали шкідником, звільнили з роботи, а декого й розстріляли [5, 50 – 52].

Деяким науковцям, наприклад І. Соколянському, після арешту, що закінчився досить швидким звільненням, дозволили виїхати до Москви і продовжити працювати [5, 49 – 50]. Г. Хілліг висловлює достатньо обґрунтовану думку, що м'які, навіть виправдувальні вироки після арештів 1937 – 1939 рр. багатьом вченим, зокрема І. Соколянському та О. Попову, пояснюються їхнім співробітництвом з органами ГПУ та НКВС [5, 49 – 51].

Більшість російських педологів були суттєво понижені у науковому статусі та отримали нижчі посади. Але Є. Балашов звернув увагу на те, що наслідки Постанови ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. "навіть для найвидатніших учених-педологів не стали трагічними, якими могли б бути у роки "великого терору"". П. Блонський, С. Ривес, А. Гельмонт, М. Рибніков, О. Лурія та інші науковці продовжували ще впродовж багатьох років успішно працювати у галузі педагогіки та психології [1, 179].

Водночас деякі українські педологи отримали дуже суворі вироки. Так, О. Залужний був заарештований і розстріляний у 1938 р., незважаючи на те, що у 1936 – 1937 рр. він активно долучився до критики педології [5, 146].

Висновки. Таким чином, заборона педології в СРСР і, зокрема в УСРР, було зумовлене соціально-політичними обставинами, що склалися у радянському суспільстві у середині 30-х років ХХ ст. На цей час у СРСР утвердився тоталітаризм і поширилися репресії. Це мало негативний вплив і на розвиток освітньої системи.

Українська освіта впродовж декількох років була директивно перетворена з самотньої, творчої, інноваційної на єдиноначальну, уніфіковану та обмежену суворими ідеологічними настановами. Такій освітній системі педологія з її прагненням до індивідуалізації та диференціації педагогічного процесу була не потрібна.

У таких умовах непотрібною стала не тільки педологія, а й наукова педагогіка, оскільки вихованням і перевихованням громадян почала займатися сама держава. Здійснюючи репресії, створивши систему таборів, постійно залякуючи людей, вона відібрала у них не тільки можливість, а навіть здатність мислити, висловлюватися, вільно розвиватися. Формування особистості забезпечувалося впливом піонерії та комсомолу, що знаходилися під тиском партійно-державних органів. За таких обставин педологія, що виконувала функції підґрунтя науково-практичної педагогічної діяльності, швидко втратила своє практичне спрямування, яке завжди надавало їй значної ваги у радянській державі.

Поширення тоталітаризму і репресій призвели до того, що цілком зрозуміле прагнення до "самозбереження" змусило педологію і, головне, педологів пристосовуватися до вимог партії, які висувалися до теоретичних основ науки і втілення її ідей у практику. Саме цим можна пояснити визнання діалектичного матеріалізму єдиною можливою платформою педології, як, власне, й інших наук; зміну предмета педології; окреслення меж її функціонування лише обслуговуванням потреб, пов'язаних з формуванням нової людини; критику і самокритику основних наукових положень педології як результат її переорієнтації.

Педологія стала небезпечною для партійного керівництва та радянської влади. Незважаючи на її внутрішню переорієнтацію, вона продовжувала "наполягати" на соціальних недоліках радянської дійсності, оскільки результати об'єктивних педологічних досліджень наочно демонстрували низький моральний та інтелектуальний рівень

радянських дітей, злидений побут більшості родин тощо.

Однією з причин ліквідації педології стала і її внутрішня переорієнтація, що полягала у втраті нею об'єкта і предмета дослідження та спустошенні її змісту і призвела до позбавлення здатності до подальшого наукового розвитку.

Цілковита заборона педології в СРСР стала результатом виконання Постанови ЦК ВКП(б) "Про педологічні перекирування в системі Наркомосів" від 4 липня 1936 р., що мало такі основні наукові та практичні наслідки:

- ліквідація педологічних установ, що діяли в Україні у 20-ті рр. ХХ ст., передусім досвідних станцій і педологічних осередків у навчальних закладах;

- введення "табу" на дослідження особистості дитини та середовища, що її оточує;

- заборона наукових праць і підручників з педології, репресії проти науковців-педологів;

- відмова від досягнень педології, вилучення з наукового обігу поняття "педологія", запровадження його вживання тільки у словосполученнях "лженаука педологія" або "так звана педологія";

- обмеження можливостей педагогіки стосовно диференціації та індивідуалізації навчання і виховання;

- уніфікація змісту освіти та інших складових навчально-виховного процесу;

- часткове згоргання психологічних досліджень, пов'язане, передусім із заборонаю тестових методик, занепад профорієнтації і профконсультування дітей і молоді.

Загалом після зникнення педології з радянського наукового і освітнього простору педагогіка втратила наукове підґрунтя і в СРСР остаточно утвердилася директивна та ідеологізована освітньо-виховна система.

1. Балашов Е.М. Педология в России в первой трети XX века / Е.М. Балашов. – СПб.: Нестор-История, 2012. – 192 с.

2. Баранов В.Ф. Педологическая служба в советской школе 20-х – 30-х гг. / В. Ф. Баранов // Советская педагогика. – 1990. – № 3. – С. 100 – 112.

3. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі / С. Кульчицький. – К.: Темпора, 2013. – Т.2. – 628 с.

4. Лист І.М. Коцюбинській від О.І. Дорошенко з Москви від 7 жовтня 1957 р., 4 с. // Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського.

5. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929 – 1941) / В. Марочко, Г. Хілліг. – К.: Науковий світ, 2003. – 302 с.

6. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933 / [за ред. О.В. Сухомлинської]. – К.: "Заповіт", 1996. – 302 с.

7. О педологических извращениях в системе наркомпросов // Разоблачение педологической лженауки. – Ростов-на-Дону: Азово-Черноморское краевое книгоиздательство, 1936. – С. 3 – 7.

8. Петровский А.В. Запрет на комплексное исследование детства / А.В. Петровский // Репрессированная наука / [под общей редакцией М.Г. Ярошевского]. – Л.: "Наука", 1991. – С. 126 – 135.

9. Родин А.М. Из истории запрета педологии в СССР / А.М. Родин // Педагогика. – 1998. – №4. – С. 92 – 98.

10. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – № 1. – С. 4 – 24.

11. Фрадкин Ф.А. Педология: мифы и действительность / Ф.А. Фрадкин. – М.: Издательство "Знание", 1991. – 79 с.

12. Шварцман П.Я. Педология / П.Я. Шварцман, И.В. Кузнецова // Репрессированная наука / [под общей редакцией М.Г. Ярошевского]. – Выпуск II. – СПб.: "Наука", 1994. – С. 121 – 139.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2015

"Знай і пам'ятай, що якщо людина нещаслива, то вона сама винна в цьому, оскільки Бог створив усіх людей задля їхнього щастя, а не задля того, щоби вони були нещасливими".

Епікет
давньоримський мудрець

